

KNAPP ÉVA

A dömölki kegyszobor ábrázolásainak átalakuló ikonográfiája és történeti háttere

Celldömölk – egyik legkorábbi magyar nyelvű megnevezésével a „Dömölki mezőn lévő kis Mária Czell” – kegytárgya egyházi közvetítéssel került Magyarországra. A stájerországi Mariazell vallásos tiszteletben részesített, öltöztetett, 12. századi Szűz Mária a gyermek Jézussal szobrának mintájára készült, és az ahhoz érintett másolatot Koptik Odó¹ bencés szerzetes, dömölki apát hozta magával. Koptik Sankt Lambrechtből lépett át a mai Pannonhalma egykori bencés közösségébe, és 1739 elején Győrben áldották apáttá.

Az eleinte magántiszteletben részesített celli Szűz Mária-másolatnak Koptik a Magyarországra érkezése után kápolnát szeretett volna építtetni. Tervének megvalósításához a győri püspök adott engedélyt 1739-ben.² A dokumentumok tanúsága szerint az apát először a kemenesaljai Ság-hegyen létesített egy kis kápolnát („sacra cella”, *tholosz*, kör alaprajzú kupolás létesítmény), melyről azonban megnevezésén kívül nem maradt fenn pontosabb leírás vagy ábrázolás.³ E rövid idő alatt zárandokcéllá vált épület későbbi bővítéséhez a területet birtokló

Erdődy család nem járult hozzá.⁴ Koptik ezért később – a középkori dömölki bencés templom felújítása helyett – a lakatlan apátság terület kisebb emelkedőjén készíttetett új, az előbbinél tágasabb kápolnát a Szűz Mária-szobornak – a Ság-hegyi építményhez hasonlóan saját költségén. Az ekkor már kultikus tiszteletben részesített kegytárgy itteni oltárra helyezése 1745. november 21-én, a „Szűz Mária bemutatása a templomban” ünnepen történt meg, a ceremóniát Zichy Ferenc győri püspök végezte körmenettel, zárandokok jelenlétében. Erről az eleinte egyszerű deszkakápolnáról és környezetéről (füves sánc kúttal, földbe ásott remeteséggel) fa- és rézmetszetes ábrázolások maradtak fenn, tovább építése és a dömölki Szűz Mária-zárandoklatok központi helyszíneként történő használata⁵ folyamatosnak tekinthető mindaddig, amíg ezzel a második kápolnával szemközt a mai templom csaknem kész épülete alkalmassá nem vált a kegyszobor elhelyezésére (1748. szeptember 15). A templom távoli modellként a mariazei kegytemplomot követi.

Koptik Odó apát a templom e harmadik, 18. századi dömölki egyházi létesítmény megvalósulása előtt évekkel körültekintően megtervezte a zárandokhely földrajzi környezetének kialakítását is. Ennek érdekében például már 1744-ben engedélyezte Öttinger nevű rokonának, hogy az akkori kápolna kö-

- 1 Tüskés Gábor – Knapp Éva: A barokk és a felvilágosodás között: Koptik Odó (1692–1755) = Történelmi Szemle, 1995. 1. sz. 69–81. p.
- 2 Pacher Donát: A dömölki apátság története. Bp., Szent István Társulat, 1912. (továbbiakban: Pacher, 1912.) 121. p.
- 3 Kelényi György: A celldömölki bencés kolostor és templom építéstörténete. = Mariazell és Magyarország. Egy zárandokhely emlékezete. Szerk. Farbak Péter – Serfőző Szabolcs. Bp., Budapesti Történeti Múzeum, 2004. (továbbiakban Farbak–Serfőző, 2004.) 253–254. p.

- 4 Németh Ambrus: A pannonthalmi főapátság története. A magyar Szent-Benedek-Rend megerősödése és bukása az állami mindenhatósággal szemben, 1709–1802, Bp., Szent István Társulat, 1907. (továbbiakban: Németh, 1907.) 544. p.
- 5 Ez a kápolna a kegyszobor átvitele után Szent Anna titulust kapott, 1895-ben bontották le.

zelében vendéglőt építsen. Ugyanekkor az orvosi tudományokhoz értő János fráter a kápolna mellett remetéskedett, segítséget nyújtva a beteg zarándokoknak. 1747-ben, még a templom elkészülése előtt létrejött a vendégház is. Koptik elképzelése szerint az új templom környezetében ispotály is épült, a magasabb rangúaknak húsz szobával, az alacsonyabb rangúaknak pedig folyosók és más fedett hajlékok álltak rendelkezésre. 1749-ben a templommal és kolostorral együtt mindez nagyobbrészt elkészült, és az újonnan létrejövő településen 1750-ben már több fogadó is működött.⁶ A formálódó kegyhely kultuszának kialakulásában több tényező játszott szerepet, így például az az 1745-ben kiadott győri püspöki körlevél, amely felhívta a papság figyelmét, hogy a sáskajárás megszüntetése érdekében minél többen zarándokoljanak el Dömölkre.⁷ Ugyanebben az évben március 22-én a kegyhely olyan búcsúengedélyt kapott XIV. Benedek pápától, mely az év bármely napjára szólt, és teljes búcsút biztosított egyszer egy évben az oda zarándoklóknak.⁸

1748. szeptember 15-én, Szűz Mária névnapján a dömölki kegyszobrot „győzelmi körmenet”-ben vitték át az újonnan elkészült templomba. Ennek leírását egy Bécsben és egy Győrben megjelent, azonos főcímű (*Hoch-eyerliche Übersetzung [...]*), de eltérő tartalmú kiadvány őrizte meg.⁹ A bé-

csi nyomtatvány szerint a *processio* során a génuszok és Szűz Mária között „párbeszéd jött létre”, kérve a kegyszobrot, hogy engedje áthelyezni magát az új templomba: a kérdés és a válasz ötször ismétlődött, az *Énekek éneke* részleteivel adták elő.¹⁰

A kegyhely kezdeti történetének e rövid és nagyon vázlatos áttekintése alapján elmondható, hogy Koptik Odó mintegy tíz év alatt egy gyorsan kedvelté vált búcsújáróhelyet szervezett meg. A templomnak 1750-ben saját zenekara is létesült, ekkor Koptik tizenkét zenész és énekes novíciust vett fel a zarándokhely szolgálatára, akik azonban még ugyanebben az évben az apát Göttweigbe költözésével távozni kényszerültek.¹¹ A kultusz felívelését és kiteljesedését a Sajghó Benedek (1690–1768) főapát és Koptik apát között kiélesedett viszály némileg megakasztotta, majd a bencés rend feloszlása évtizedekre gátolta, ugyanakkor a zarándoklatok napjainkig folyamatosak.

A dömölki apátság történetével,¹² a kiscelli búcsújárással és alapvető forrásaival, köztük mindenekelőtt a mirákulumtörténetekkel szaktudományos munkák sora foglal-

6 Pacher, 1912. 211. p., 243. p., 277. p., 279. p.

7 Piszker Oliver: Barokk világ Győregyházmezejében Zichy Ferenc gróf püspöksége idején, 1743–1783. Pannonthalma, 1933. 33. p.

8 Jordánszky Elek: Magyar Országban, 's az ahoz tartozó Részekben lévő bődoltságos Szűz Mária kegyelem' képeinek rövid leírása, Posonban, 1836. Reprint, Bp., Akadémiai Kiadó, 1988. 83. p.

9 Hoch-eyerliche Übersetzung Der Wunderthätigen Mutter Gottes Dömelkh, Von der hölzernen Capellen In Die neue Kirchen, Anno 1748. den 15. September An dem Glorreichen Namens Tag Mariae, Raab, G. J. Streibig 1748; Hoch-eyerliche Übersetzung Des Gnaden- und Wunder-reichen Bilds Ma-

riae von Dömelk, Aus der Hölzernen Capellen In die Neu-erbaute Zierliche Kirchen, Welche Den 15. September Anno 1748. [...] An Glorreichen Namens-Fest Mariae, [...] ist vollgebracht worden, Wienn, J. Th. Trattner, 1748; vö., Compendium Historicum [...], Oedenburg, J. J. Siess, 1749, és Pacher, 1912. 250–251. p. (Pacher a győri nyomtatvány egy töredékes példánya alapján a körmenet útvonala mentén elhelyezett húsz, a dömölki csodákra emlékeztető feliratos oszlopot említett meg).

10 Vö. Tüskés Gábor: Búcsújárás a barokk kori Magyarországon a mirákulumirodalom tükrében. Bp., Akadémiai Kiadó, 1993. (továbbiakban: Tüskés, 1993.) 162–163. p.

11 Pacher, 1912. 269. p. Hasonló zenekar Bodajkon működött 1758-tól.

12 Pacher, 1912.

kozott.¹³ Egy, a magyarországi zarándokhelyek 17–18. századi kisgrafikai ábrázolásait elsőként bemutató forráskiadványba összesen tizenöt celldömölki búcsús kép került be,¹⁴ melyek száma időközben jelentősen tovább bővült. A hosszabb idő óta Dömölkre irányuló kiterjedt tudományos érdeklődés ellenére mindmáig elmaradt a kegyhely sokszorosított grafikai ábrázolásainak ikonográfáját aprólékosan és árnyaltan áttekintő, alakulását, változását részletező vizsgálata. Az 1745-től a második világháború végéig készült, az eddig ismerteket jelentős mértékben kiegészítő több mint száz, a dömölki Szűz Mária-kultuszt reprezentáló, különféle technikákkal megvalósított sokszorosított grafika jelen –terjedelmi okokból szükségszerűen kivonatos és vázlatos¹⁵ – elemzése a zarándokhely eddigi vizsgálatának látóhatárát kívánja tovább szélesíteni, kiegészítve azt korábban figyelembe nem vett képtartalmak sajátosságaival.¹⁶

Ikonográfiai változatok Koptik Odó haláláig (1755)

A dömölki kegyszobor „szerencsés” („de fortuna”) díszítő jelzője (*epitheton ornans*) a jelenlegi ismeretek szerinti három legkorábbi ábrázoláson található meg, melyek közül ma kettő ismert.¹⁷ A harmadik ismeretlen, minden valószínűség szerint 1747–1748 fordulóján megjelent metszetről, az őrzőhely megnevezése nélkül Pacher Donát adott hírt, mely szerint a Zichy Ferenc győri püspök által 1745. november 7-én kiadott, a nyilvános kultuszt engedélyező latin nyelvű dekrétum szövegének nyomtatásban¹⁸ közölt, *Bischöflicher Decret [...]* kezdetű német fordításán egy dömölki kegyszoborról készült rézmetszet látható, alatta a „De bona fortuna” felirattal.¹⁹

Az epitheton hátterét a szakirodalom eddig nem vette szemügyre, érdemesnek tűnt utánajárni. A legkorábbi, 1744–1745-re datálható szentképről (talán szentképekről) szó esik Dombi Mihály győri kanonok 1745. október–novemberben kelt, a dömölki apát-ról és a Dömölkön történt eseményekről beszámoló, Koptik apát ellen vádaskodó iratában.²⁰ Dombi véleménye, hogy az első kápolna (az említett tholosz) engedély nélkül jött létre, és ugyancsak a felsőbbség hozzájárulása nélküli az az apát által osztogatott

- 13 Ld. Tüskés, 1993. Tüskés Gábor – Knapp Éva: Népi vallásosság Magyarországon a 17–18. században. Források, formák, közvetítők. Bp., Osiris Kiadó, 2001.; Farbak–Serfőző, 2004.; Knapp Éva – Tüskés Gábor: Populáris grafika a 17–18. században. Bp., Balassi Kiadó, 2004. Tudományos munkákból építkező ismeretterjesztő kiadvány: Soós Sándor – Soósné Veres Rózsa: Kismáriacell. Celldömölk búcsújáró helye. Celldömölk, Nagybaldogasszony Plébánia, 2012.
- 14 Szilárdfy Zoltán – Tüskés Gábor – Knapp Éva: Barokk kori kisgrafikai ábrázolások magyarországi búcsújáróhelyekről. Bp., ELTE Egyetemi Könyvtár, 1987. (továbbiakban: Szilárdfy–Tüskés–Knapp, 1987.) Nr. 61–76.
- 15 A dömölki sokszorosított grafikák katalógizálása folyamatban van, tervezve egy, a képekkel együttes monografikus közlést.
- 16 A máig érvényes összegző megállapítás szerint a celldömölki kegyszobrot mindenkor felöltöztetett formában ábrázolták. Vö. Szilárdfy–Tüskés–Knapp, 1987. 38. p.

- 17 1. Tudományos munkában eddig közöletlen, 1744–1745-re datálható német–latin feliratos szentkép: magántulajdonban, további példánya Piarista Múzeum, Budapest, leltári szám 2018.079.1.P, utóbbi megtalálható: https://mandadb.hu/tetel/72271/A_celldomolki_kegyszobor_metszetabrazolasa (Megtekintve: 2024. április 15.) 2. Magyar feliratos 1745-re datálható rézmetszet: Szilárdfy–Tüskés–Knapp, 1987. Nr. 61.
- 18 A dekrétum nyomtatására Zichy püspök 1747. december 31-én adott engedélyt Koptik Odónak. Pacher, 1912. 226. p.
- 19 Pacher, 1912. 253–254. p..
- 20 Pacher, 1912. 221. p., 253. p., és Oklevéltár nr. 70., 527–530. p.

szentkép, melynek felirata „Sancta Maria in cella de bona fortuna, hodie miraculis-maximis in Hungaria et dioecesi Jaurinensi inclarescens”.²¹ Ez a szöveg csaknem azonos a már említett szentképen olvashatóval²² (1. kép), ami arra utal, hogy egyidejűleg több hasonló kép is készülhetett. A fennmaradt rézmetszeten architektonikus keretben feliratos posztamens fölött felhőkön lebeg a felöltöztetett szobor, két angyal éppen megkoronázza Szűz Máriát. Ez a keretezés és a posztamens egyedülálló minden további dömölki sokszorosított grafikához képest, ami alapján talán nem téves az a feltetelezés, hogy ez az első nyilvános, Ság-hegyi kis kápolnabeli elhelyezéssel áll kapcsolatban.

Dombi irata előtt (1745. június 22.) Stehenics György *vicarius generalis* magyar nyelven értesítette a győri püspököt az általa Koptik jelenlétében lefolytatott dömölki vizsgálatokról. A jelentésben nem az őrzési helyre („cella”), hanem a kegyeszoborra vonatkozik a szerencsés kifejezés: „A képnek pedig a neve Beata Virgo Maria de bona fortuna in campo Dömölkiensi, adgyon az ur Isten jó szerencsét tehát mindnyájunknak ezen nagy anyánk esedezése által, ezt a nevet Rómából atták.”²³ Ismeretes, hogy Koptik 1739. ősztől gróf Apponyi Lázár két fiát kísérvé tartózkodott Rómában, a celli szo-

bormásolat őrzési helye ekkor a Ság-hegyi kis kápolna volt, és Koptik apát is – Stehenicsnél korábban – magát a „cella”-t nevezte meg a „jó szerencséről”,²⁴ s az epitheton innen, az őrzési helyről tevődhetett át a szoborra.²⁵

Honnan származik a „de bona fortuna” jelző? Itáliára, és a Stehenicstől említett római eredetre utal például az az adat, amely szerint pápai engedéllyel megkoronázott (1636. január 17.) „della Fortuna” Szűz Mária kegyeszobor ismert Genovából, melyet máig a Chiesa dei Santi Vittore e Carlóban őriznek.²⁶ Ugyanakkor Koptik Rómában megismerhette Maximilian van der Sandt (1578–1656) jezsuita szerző több mint hatszáz oldalas *Sancta Maria de Bona Fortuna: Sodalitat B. V. M. Coloniae* (Köln, Kalcoven, 1644) című munkáját is egy kölni vallásos társulatról, melynek nevét adó ezüstszobrát a kölni Szent Orsolya-templom oratóriumában őrizték. Magyarországon sem volt ismeretlen ez a Szűz Mária-titulus, Esterházy Pál *Litaniae ad Beatam Virginem Mariam, per totius mundi miraculosas imagines divisae [...]* (Bécs, L. Voigt, 1697) című munkájában két „de Fortuna”, illetve „de bona Fortuna” csodatévő Mária-szoborról tesz említést (34, 87). Koptik ezeket, és hasonló további adatokat ismerhetett, melyek mo-

- 21 Dombi szerint jobb lenne a „Sancta Maria, mater admirabilis” megnevezés; nyomatékosan utal egy általa ismert bécsi kocsmára, melyet a szerencséről neveztek el, s így szerinte ez a kifejezés nem illendő Szűz Máriára. Pacher, 1912.; Oklevéltár 70, 528–529. p. A felirat Pacher fordításában: „Szent Mária a szerencsés czellában, mely most a legnagyobb csodákkal tündöklék Magyarországon, a győri egyházmegyében”. Pacher, 1912., 221. p., vö. 253. p.
- 22 „S. Maria in Cella de bona Fortuna hodie miraculis plurimis in Hungaria et Diaecesi Jaurinensi inclarescens” – fölötte német felirat: „Das Wunderthätige Gnadenbild MARIA Zell zu Dömelck in hung.”
- 23 Pacher, 1912.; Oklevéltár nr. 69, 526–527. p., itt: 527. p.

- 24 Koptik 1745. április 23-i, Sajghó főapáthoz címzett levelében olvasható: „Anno 1739. erecta est cella Sanctae Mariae de bona fortunai in campo Dömölkiensi” idézi Pacher, 1912. 123. p.
- 25 Sajghó főapát panaszában megemlíti, hogy 1747-ben Bécsben árultak egy „sub titulo miraculorum Cellae de bona fortuna” (a szerencsés Cell csodái) című kiadványt, melynek elkobzását kérte a bécsi bíboros érsektől, aki ezt teljesítette. Pacher, 1912, 271. p.
- 26 Tommaso Lorenzo Zignago, Brieve notizia del successo per cui la chiesa parrocchiale di S. Vittore Martire eretta in Genova, abbia poi acquistata in Titolare la Vergine Madre sotto la invocazione di Madonna della Fortuna, dedicata alla nobilissima dama signora Maria Maddalena Durazza, Genoa, Bernardo Tarigo, 1757.

tiválták a dömölki szobor egyedi, azt a mariazelli eredeti kegyszobortól elkülönítő megnevezésre.²⁷

A másik, szintén kétnyelvű feliratos „szőröncsés” jelzőt tartalmazó, a hátoldalán a tisztítótűzben szenvedő lelkeket ábrázoló dömölki szentkép 1745 körül készülhetett, mivel rajta a háromtornyúra tervezett templom homlokzati ideálképe és melléképületeinek egy része látható, fölötte felhőkön a baldachin alatt elhelyezett megkoronázott kegyszoborral, melyet két bibliai idézet tartalmazó feliratos írásszalag övez („Salvasti nos de afflictione Pr. 43 v. 8 / Salvabit infirmum Jac I. v. 15” [valójában: Jac. 5,14–15]).²⁸ Ezen a szentképen alul a latin és magyar felirat szövege a következő: „S. Maria Zell zu Dömölck in Hungarn. Dömölki mezon lévő szőröncsés kiss Maria Czell.”

Miután ezeket az első, az új búcsújáróhelyet egyedivé tevő epithetont felkínáló ábrázolásokat Sajghó főapát értetlenül fogadva elutasította, terjesztésüket betiltatta, és a meglevő példányokat megsemmisítette, Koptik Odó a győri püspök dekrétumát (1745. november 7.) a kegyszobor csodatévő voltáról²⁹ hírlevéllel szerkesztve, azaz további információkat fűzve hozzá, több változatban megjelentette. Erre alkalmat biztosított a kegyhely középkori előtörténetét Esterházy Pál nyomán³⁰ 1746-ban ünneplő háromszáz éves jubileum. A képekkel is illusztrált, valószínűleg 1746–1748 között megjelent latin

nyelvű hírleveles dekrétumismertetőkből kettő ismert,³¹ a felöltöztetett és megkoronázott kegyszobor ezeken környezetének ábrázolása nélkül jelent meg. A rézbe metszett változaton³² az oklevél szövege alatt négysoros tudósítás olvasható a kegyszobor tanúk által látott és megvallott elváltozásairól (arcát mozgatta, szemét kinyitotta, sírt, fejét meghajtotta, stb.),³³ valamint a különféle betegségekkel való csodás gyógyulásokról. A fametszettel díszített hírlevélre³⁴ két lebegő angyal által egy-egy nyíló rózsaszálat Szűz Mária felé nyújtó kegyszobor képe került. Ez a fametszet 1746-ban megjelent a jelenleg ismert legkorábbi, pontos megjelenési adatokat tartalmazó német nyelvű celldömölki ponyvanyomtatványon is,³⁵ majd feltűnik ismét a század második felében.³⁶ Ugyanebből az évből ismert egy másik dömölki fametszettel díszített ponyvanyomtatvány is, valószínűleg ugyancsak Sopronból, Philip Johann Rennauer nyomdájából.³⁷ Utóbbin

27 Mindezt sem Sajghó főapát, sem Dombi győri kanonok, úgy tűnik, nem ismerte fel.

28 Ugyanez a két idézet olvasható egy 1750-ből származó celldömölki fogadalmi olajképen is, melyet a felsőőri Krautsack György és felesége adományozott: „Salvasti nos de afflictione Pr. 43. V. 8. Salvabit infirmum Jac. I. V. 15. Ex voto Georg Krautsack Lederer Meister, in der Obern Wardt, und Elisabetha seine Ehewürthin Samentlich hieher 17verlobt50”.

29 Ennek a ténynek a nyilvános kihirdetése 1745. november 21-én volt.

30 Esterházy Pál, Mennyei Korona [...], Nagyszombat, Akadémiai nyomda, 1696, 125 (nr. CXLVII, Dömölck)

31 Készült belőle magyar nyelvű változat is, de kép nélkül.

32 Közzölte Pacher, 1912. 229. p.

33 A dömölki legendaanyagban a kegyszobor kápolnában történt elhelyezése után megfigyelt, a „nagy” mariazellihez hasonló csodás elváltozásai a legendafileció elemei.

34 A püspöki dekrétum után „Memorabilia Historica S. Loci Dömelkiensis” címen 16 pontba foglalt tudósítás olvasható.

35 Vier schöne neue Marianische Wahlfahrts-Lieder von dem Wunderthätigen Gnadenbild klein Maria-Zell zu Dömelkh, Oedenburg, J. Ph. Rennauer, 1746; vö., Adalbert Riedl – Karl M[agnus] Klier: Flugblattdrucke aus dem Burgenland, Eisenstadt, Burgenländisches Landesmuseum, 1958. (továbbiakban: Riedl–Klier, 1958.) 24 (Nr. IV).

36 Riedl–Klier, 1958. 34 (Nr. LXII).

37 Drey ganzt neue Marianische Wohlfahrts-Lieder, von dem neu-erfundenen Gnaden-Bild Klein-Maria-Zell, zu Dömelkh in Hungarn, [Oedenburg, J. Ph. Rennauer], 1746.; vö., Riedl–Klier, 1958. 24. p. (Nr. V). Feltehetően 1746-ban jelent meg ugyanezzel a fametszettel Sopronban a Vier ganzt neue Marianische Wohlfahrts-Lieder von dem Neu-erfundenen Gnaden-Bild Klein-Maria-Zell, zu Dömelkh in Hungarn, Oedenburg, [ny. n.], 17?? című ponyva is, Riedl–Klier, 1958. 25. p. (Nr. VI).

az angyalok által megkoronázott kegyszobrot négy oldalról az „Imgefähren / Leibs und Seel / sey mein Hülff / Maria Zell” felirat övezi. Ezeket a fametszeteket a 18. században később is használták,³⁸ és ugyanekkor megjelentek a stájerországi Mariazellhez tartozó ponyvákön is.³⁹ Minden valószínűség szerint az utolsó, egyben leghosszabb (négy kettedrét formátumú oldal) latin nyelvű, képpel díszített dömlői hírlevél a győri püspöki dekrétum megjelenését követően elrendelt kanonika vizitáció (1745. november 17.) lefolytatása után készült. A *Synopsis historica* [...] cím alá helyezett fametszet a baldachin alatti kegyszobrot környezetével, a földszáncal határolt második kápolnával együtt mutatja be, felirata a „S: Maria Cell zu Dömlöck”,⁴⁰ és a vizsgálat eredményeit hetvenöt pontba rendezve tartalmazza. Mivel ez a hírlevél az 1745. évi zárandokok számát háromezrezerben, az 1746. évit pedig négyezrezerben határozza meg, és az utolsó pontban Batthyány Lajost, Vas vármegye főispánját (1727–1762) még kancellárként (1733–1746) és nem nádorként említi, 1746-ban készülhetett.

További, 1746–1750 között használt, egyedivé nem tett, kizárólag feliratok révén elkülöníthető ábrázolástípus a nyíló virágban elhelyezett felöltöztetett dömlői kegyszobor. „Nagy” Mariazell vonatkozásában ismert például egy ilyen, Szűz Mária jerikói rózsza epithetonjára utaló, finoman kidolgozott, de szignálatlan rézmetszet,⁴¹ mely elő-

képül szolgálhatott a „Kauperz sc. Graecij” szignálású, Dömlöket megnevező, a kegyszobrot rózsavirágban ábrázoló szentképnek.⁴² A képtípus további dömlői változata az a közöletlen rézmetszetes szentkép (2. kép), melyen a kegyszobor egy stilizált gyógynövény virágának kelyhére került, itt Szűz Mária glóriáján a „Salvabit infirmum-Jac: 5. v 15” (gyógyítja a beteget), a kép alatt pedig a „Das Marianische Gnaden Bild Maria Zell zu Dömelck in Hung.” felirat olvasható.⁴³

A kegyhelyet bemutató, valószínűleg Koptik Odó által tervezett vagy támogatott,⁴⁴ az 1750 körüli időszakra datálható ábrázolásokhoz sorolható egy újonnan feltűnő motívummal egyedivé tett ábrázolástípus is. Ezen a baldachinos kegykép alá a minden valószínűség szerint Koptik által tervezett dömlői apátsági fantázia címer került, melynek

42 Szilárdfy–Tüskés–Knapp, 1987. Nr. 63, felirata: Abbildung des miraculösen Gnadenbilds Maria Zell zu Dömelck.

43 Magántulajdonban.

44 Az anonim Koptikhoz kapcsolható nyomtatványokból, szentképekből Pacher tizenegyet sorol fel: Decretum episcopale... dömlői képpel a közepén, és történeti jegyzetek a végén (1745. nov. 17.) fél ív egyik oldalán; Decretum episcopale... dömlői képpel fél ív mindkét oldalán; Synopsis historica... dömlői képpel egész ív négy oldalán; Rövid historiában... fél ív mindkét oldalán; Compendium historicum... Oedenburg, 1749, 8r, 108 lap; szentkép, a dömlői Mária alatt az apátság ideálképe, felirata: „Gnadenreiche Mirackel Bildtnus zu Klein Maria Zell bey Demög Hungarian” 8r, egyik oldalán; Historische Nachricht von dem Ursprung... des alten und neuen Gnaden-Orths zu Dömelckh, 4r, 8 lap; Hochfeyerliche Übersetzung... Raab, Streibig, (1748), 4r, 8 lap; szentkép a kegyszoborral, felirata „Sancta Maria in cella de bona fortuna, hodie miraculis maximis in Hungaria et dioecesi Jauriensi inclarescens”; Bischöflicher Decret, képpel, melynek aláírása: „De bona fortuna”; Ismeretlen című magyar nyomtatvány, Győr, 1748 – tartalma: énekek, imádságok, történeti jegyzetek. Kilencet leír: Németh, 1907. 560–561. p. További kettőt leír: Pacher, 1912. 253–254. p.

38 Így például 1755-ben Sopronban. Riedl–Klier, 1958. 25. p. (Nr. VIII); majd 1780-ban (Riedl–Klier, 1958. 27. p. [Nr. XVIII]) és 1780 körül ugyanitt (példány: Országos Széchényi Könyvtár Pny. 2984).

39 Vö. Riedl–Klier, 1958. 57. p.; korábban ismeretlen és közöletlen ponyván: Drey neue Zeller-Lieder [...], Oedenburg, ny. n., 1801. Magántulajdon, Borda Lajos gyűjteménye.

40 Közölve, tévesen 1745-re datálva: Farbaký–Serfőző, 2004. 242. p.

41 A közöletlen szentkép felirata: Abbildung des Miraculösen Gnaden Bilds Maria Zell in Steijermarck; őrzési helye: Stiftarchiv Lilienfeld, Sammlung P. Fitz.

közölt⁴⁵ és eddig közöletlen⁴⁶ (3. kép) változata egyaránt ismert. Ugyanez a címer – párba állítva Magyarország címerével – látható azon a nagyméretű dömölki látképen is, melyet valószínűleg Thomas Bohacz bécsi rézmetsző készített, feltehetően 1752. évi dömölki zárándoklatát követően.⁴⁷ Ennek a képtípusnak ismert olyan közöletlen változata is, melynek rézlemezeről – valószínűleg ismét Sajghó főapát tiltakozása nyomán – eltávolították a fantáziacímert.⁴⁸ (4. kép)

Képtípusok Koptik Odó halála (1755) után a bencés rend feloszlatásának dömölki kihirdetéséig (1787. január 24.)

Több olyan dömölki ábrázolás ismert, melyről nehéz lenne eldönteni, hogy készítésükhez hozzájárult-e, és milyen mértékben Koptik invenciója. Valószínű, hogy Gött-

weigben élve az alábbi, évszámokkal nem jelzett képtípusok már kevéssé köthetők a nevéhez. Ilyenek mindenekelőtt a csodás gyógyulásokra utaló, fogadalmi tárgyakkal keretezett⁴⁹ vagy beteg zárándokokat megjelenítő,⁵⁰ felirataikban Dömölköt megnevező változatok, melyekhez a stájerországi Mariazell sokszorosított grafikái szolgáltak előképül.⁵¹ A fogadalmi tárgyakkal keretezett szentkép további variánsa a század második felében megjelent, „nagy” mariazei mintára készült dömölki rézmetszetes gyónócédula.⁵²

Egy másik típus a kegyszobor alatt rokkó keretezésben mutatja be részben ideálképelemekkel⁵³ vegyítve a Szent Anna-kápolnát, a kegytemplomot, a kolostort és a zárándokokat fogadó építményeket. Ez a variáns ismert és közölt változatain⁵⁴ kívül látható például egy közöletlen, segítségért fohászkodó gráci magyar nyelvű imalapon (5–6. kép) is.

A két további, 1755 körüli új variáns egyike, egy egyleveles ponyva imalapnyomtatvány közepén az üresen hagyott részre – ismeretlen okból – akvarell készült a dömölki baldachinos kegyszoborról, alatta egy kezdetleges kálváriával.⁵⁵ Ismeretes, hogy a dömölki kálvária és szentsír a kegytemplom keleti végénél 1755 körül épült fel, az 1751-ben Dömölkre települt Liptay János, a baranyai ezred nyugalomba vonult ezredese jóvoltából. A másikat Thomas Bohacz szignálta Bécsben, itt a baldachinos kegyszobor alá Magyarország címere került.⁵⁶

45 Szilárdfy–Tüskés–Knapp, 1987. Nr. 62.

46 Magántulajdon, Borda Lajos gyűjteménye.

47 Koptik Dömölkről való távozása után (1750) Bécsben időzött, itt ismerkedhetett meg Thomas Bohacz rézmetszővel, aki 1752. március 27-én érkezett Dömölkre, ahol tíz napig időzött, majd 1752. szeptember 26-án csodás gyógyulásáról küldött bizonyítványt. A nagy méretű szignálatlan rézmetszet csak részben tekinthető ideálképnek, amit az ábrázolásnak a dömölki szentképanyaggal (Szilárdfy–Tüskés–Knapp, 1987. Nr. 61–76.) történő összevetése bizonyít. Nagyrészt egy már megvalósult állapotot tükröz, amit a metsző csupán kismértékben egészített ki Koptik elképzelései szerint. Tüskés, 1993, 144–145. p. Különböző datálásokkal (1747 körül, 1750 körül, 1752) közölve például Farbak–Serfőző, 2004. 254. p., 255. p.

48 A mindkét oldalán nyomott szentkép egyik oldalán a dömölki kegyszobor, a másikon Szent István király látható, amint a földgömbön ábrázolt Magyarországot és a királyi felségjelvényeket felajánlja Szűz Máriának. Utóbbi rézmetszet előképül szolgált a letenyei plébániatemplom Szent István mellékoltára képehez, közölve Knapp Éva: „Gyönyörű volt szál alakja”. Szent István király ikonográfiája a sokszorosított grafikában a 15. századtól a 19. század közepéig. Pótlások (új ábrázolások, adalékok és javítások). = Művészettörténeti Értesítő, 2022. 2. sz. 277–296. p., 286–287. p. Nr. 97a.

49 Közölve például Farbak–Serfőző, 2004. 256. p.

50 Közölve például Szilárdfy–Tüskés–Knapp, 1987. Nr. 67.; Farbak–Serfőző, 2004. 370. p.

51 Vö. Farbak–Serfőző, 2004. 369–370. p.

52 Szilárdfy–Tüskés–Knapp, 1987. Nr. 75.

53 Ilyen mindenekelőtt a kegytemplom meg nem valósult harmadik tornya.

54 Németh, 1907. 560–561. p.; Szilárdfy–Tüskés–Knapp, 1987. Nr. 66.; Farbak–Serfőző, 2004. 513. p. (tévesen 1740 körülre datálva).

55 Közölve Farbak–Serfőző, 2004. 475. p.

56 Közölve Szilárdfy–Tüskés–Knapp, 1987. Nr. 64.

Az utóbbi változat közkedvelt ábrázolás lett, évtizedeken át Dömölk olyan egyedi jelképének tekinthető, mely elkülönítette „Nagy” Mariazelltől: 1770 körül szentképeken,⁵⁷ majd 1782-ben,⁵⁸ továbbá a 18. század második felében eddig közöletlen,⁵⁹ (7. kép) és közölt magyar,⁶⁰ valamint egymástól eltérő német szöveggel⁶¹ megjelent ponyvanyomtatványokon egyaránt megtalálható.

Ebben az időszakban jelentek meg a kegyzoborról korábban nem használt, erősen stilizált, elnagyolt fametszetek is, így például egy 1756-ban Győrben, majd ismeretlen helyen és nyomdában 1768-ban megjelent ponyván.⁶² (8–9. kép)

1760 után válik szembetűnővé az a gyakorlat is, hogy a „Nagy” Mariazellről készült rézmetszetek dömölki előképfunkciója megváltozik, ezek az ábrázolások változatlan formában jelennek meg Celldömölk feliratú („Gnadenreiche Mirackel Bildtnus zu klein Maria Zell bey Demöng Hungariae”) szentképen is.⁶³ Egy újabb, a század végére, de még a feloszlás előtti időre datálható, aprólékosan kidolgozott fametszetes szent-

képen látható megoldás a kegytemplommal és annak korabeli környezetével együtt mutatja be a kegyzobrot, a lap hátoldalán magyar nyelvű imádsággal (*Bóldog ki-múlásért az Isten Annyához*).⁶⁴

A fenti időszak ikonográfiájára ugyanakkor jellemző az is, hogy a régebbi megjelölések kedveltek maradtak, együtt adatolhatók az újabbakkal, így például mindenekelőtt a baldachinos szentképvariánsokkal.⁶⁵

Újabb képvariáns a bencés rend újjáalapítása után (1802)

A bencés rend feloszlása nagyobb törést jelentett a kegyhely és a róla készült ábrázolások történetében, mint Koptik Odó eltávolítása. A rend újjáalapítását követően a szerzetesi létszámlhiány miatt harminc évig, 1832-ig nem volt apátja Dömölknek, és a kegyhely életvitelét is újra kellett szervezni.

A 19. század közepéig az évszámmal jelzett vagy történeti adatok segítségével viszonylag pontosan datálható új ábrázolások száma egyetlenegyre csökkent. Ezen – az egyik gondolatmenet szerint – a feltehetően 1828 körül a pozsonyi Bucsánszky Alajosnál megjelent⁶⁶ fametszetű szentképen a kegyzobor alatt Szent Benedek és Szent

57 Például Szilárdfy–Tüskés–Knapp, 1987. Nr. 74. (német felirattal); Szilárdfy Zoltán: A magánáhitat szentképei a szerző gyűjteményéből I., 17–18. század, Szeged, Néprajzi Tanszék, 1995. Nr. 600 (magyar felirattal).

58 Riedl – Klier, 1958. 28. p. (Nr. XXI).

59 Három Új Istenes Kis-Czelli énekek [...], Nyomtatott ebben az Esztendőben [H. n., ny. n., é. n.] Magántulajdon, Borda Lajos gyűjteménye.

60 Szép négy énekek Mária-czelli szüüzrül [...], Sopron, [ny. n., é. n.] ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár, I 14/8r/8.

61 Riedl–Klier, 1958. 32. p. (Nr. LIV); 33 (Nr. LX); 34 (LXV); Farbaky–Serfőző, 2004, 478. p.; Drey neue Geistliche Lieder [...], Oedenburg, ny. n., é. n. (Országos Széchényi Könyvtár Pny. 5.731).

62 Szép két új Kis-Mária-Czelli énekek [...], Győr, Streibig Gergely János, 1756, Magántulajdon, Borda Lajos gyűjteménye; Sok Tsudákkal Tündöklő Dömölki Bóldogságos Szűz Képéhez való ájtatos imádság [...], [H. n., ny. n.], 1768, Magántulajdon, Borda Lajos gyűjteménye.

63 Például Szilárdfy–Tüskés–Knapp, 1987. Nr. 68.

64 Szilárdfy–Tüskés–Knapp, 1987. Nr. 76.

65 Például Szilárdfy–Tüskés–Knapp, 1987. Nr. 69.; Nr. 70.; Nr. 71.; Nr. 72. (magyar imádsággal, hátoldalán a stotzingi kegyzobor horvát nyelvű imádsággal).

66 Bucsánszky Alajos 1828-tól adatolható olyan pozsonyi könyvkötőként, aki kereskedéssel is foglalkozott. Pozsonyi nyomdász tevékenységének kezdete pontosan nem ismert, kiadványait Kovács I. Gábor 1830-tól („Bucsánszky Alajos sajátja” jelzéssel) ismeri. Kovács I. Gábor, Bucsánszky Alajos útja a kalendárium- és ponyva-tömegtermeléshez, Magyar Könyvszemle 101 (1985), 1, 1–17, 2–3. A Clavis Typographorum Regionis Carpathicae, szerk. V. Ecsedy Judit, Bánfi Szilvia adatbázis szerint Bucsánszky Alajos 1836–1847 között volt pozsonyi nyomdatulajdonos. [Http://typographia.oszk.hu/html_clavis/hun/egyszeru.php](http://typographia.oszk.hu/html_clavis/hun/egyszeru.php) (Megtekintve: 2024. április 15.).

István király mutat be hódolatot Szűz Máriának. A kétféle, német és magyar felirattal ismert („Die heil. Jungfrau Maria in Klein-Cell”, „Boldogságos Szűz Mária Kiczelben, v. is Dömölkön”) kép hátoldalán a kegyhely történetének rövid bemutatása olvasható. Az ábrázolás gyakran feltűnik az 1847–1878 között Pesten nyomtató Bucsánszky Alajos vallásos kiadványaiban, ismert kézzel színezett szentképváltozata is.⁶⁷ A Bucsánszky nyomdavállalkozást folytató Rózsa Kálmán és neje is használta a fenti kompozíció litografált változatát, így például 1884-ben a *Nagy-Mária-czelli utitárs* című kiadványban a címlap után – jöllehet, ez az illusztráció a dömölki kegyképet és nem a „nagy” mariazellit mutatja be. A kompozíció hosszú életét jelzi, hogy az 1860–1921 között tévékeny Bartalits-féle nyomda kiadványaiban is megtalálható – függetlenül az ikonográfia dömölki vonatkozásától például egy vaskvári kegyhelyre „szabott” ponyvanyomtatványban.⁶⁸ Lehetséges az is, hogy ennek a képi összeállításnak az ismeretében készült az a negyedréti alakú, Bécsben Dorneck által szignált rézmetszet, mely Jordánszky Elek *atlas marianus*ában jelent meg 1836-ban.⁶⁹

Ugyanakkor – egy másik, szintén releváns gondolatmenetet követve – az sem zárható ki, hogy a Jordánszky Elek megrendelésére dolgozó Dorneck Jordánszky környezetéből kapott rajzos vázlatot az elkészítendő dömölki illusztrációhoz. Ha így lenne, Dorneck rézmetszetét másolta to-

vább Bucsánszky Alajos, és alakította szentképpé. A Bucsánszky – Dorneck közötti elérés eldöntéséhez újabb, jelenleg hiányzó, biztos adatok ismeretére lenne szükség.

Ugyanebből az időszakból mindössze két további dömölki változat ismert, mindkettő gyónócédula, és egyik sem közvetít új képi tartalmat. A latin feliratos rézmetszetes variáns a 18. századi hasonló gyónási tanúsítványt másolja,⁷⁰ míg a magyar feliratos litografált változat szintén egy, az előző évszázadban divatba jött baldachinos kegyképet ismétel meg azzal az eltéréssel, hogy a kegykép alatt nem a magyar címer, hanem egy stilizált korona látható.⁷¹

1850 előtt több, a kegyhelyet bemutató olyan kiadvány jelent meg, amelyben nem kapott helyet ábrázolás.⁷² Ismert olyan nyomtatvány is, melyet a dömölki kegytárgy helyett egy boldogasszonyi fametszettel illusztráltak.⁷³

Ez a szűkösség jellemzi a következő mintegy száz évet is, azaz a modern ofsetnyomtatást megelőző sokszorosított grafikai eljárásokkal készült kiscelli képeket. Új kompozíciót mindössze egy metszet közvetít, az a negyedréti formátumú fametszet,

67 Utóbbit az OSZK Szentképgyűjteménye őrzi az 582/157/76 gyarapodási számon.

68 Hat igen szép ének a vaskvári szent helyen Nagyasasszony napjára, [nr.] 276, kiad. Kovács Géza. Bp., Bartalits Imre, [1895?], OSZK Pny. 2.109.

69 Jordánszky, 1836 (reprint 1988), 80. oldal után kötött latin feliratos (Effigies B. Mariae Virg. in Dömölk, apud P. P. Benedictin. in Comitatu Castriferr Dioec. Sabarien. 1836.) rézmetszet „Dorneck sc.” szignálással.

70 Rézlemezét a celldömölki plébánia tárháza őrzi, levonata Pannonhalmáról ismert. Közölve Farbaký–Serfőző, 2004. 507. p.

71 Nyomóformáját a celldömölki plébánia tárháza őrzi, levonata Pannonhalmáról ismert. Közölve Farbaký–Serfőző, 2004. 507–508. p.

72 Így például [Pausz Amand], *Christatholisches Andachtsbuch [...] nach Klein-Zell*, herausgegeben von Benedikter Abt zu Poór-Dömölk Gottfried Ant. Wekerle, Pressburg, A. Schmid, 1835; *Die Wallfahrt nach Klein-Maria-Zell der Paprer Deutschen Gemeinde [...]*, Papa, mit Schriften der ref. Hauptshuhle, 1847.

73 Pausz Amand: *Kis-czelli zárándok [...]* újra kiadta Vekerle Godefried, Győr, Streibig, 1834. A címlap hátoldalán. Pausz munkája először 1797-ben jelent meg Győrben (Streibig), illusztráció nélkül.

melyen a celldömölki templom kegykápolnája látható.⁷⁴

1850 után a szentképeken és ponyvanyomtatványokon alapvetően kétféle ábrázolás jelent meg. Az egyik a kegyszobor,⁷⁵ a másikon a kegytárgy és alatta a dömölki egyházi építmények, mindenekelőtt a kegytemplom a régi, Szent Anna-kápolnává átalakított kegykápolnával együtt láthatók.⁷⁶ Miután a datálásokat segítő régi kegykápolnát lebontották (1895), az ábrázolásokon a kegyszobor és a kegytemplom maradt.⁷⁷ A képi variációk beszűkülésére jellemző, hogy például Kühár Flóris 1918-ban megjelent kegyhelyismertetőjének címlapja a 19. század első feléből származó magyar feliratos litografált gyónócédulát – mely a 18. században divatba jött baldachinos kegyképet ismétli – úgy módosítja, hogy a kegykép fölött üres maradt az írásszalag, és a stilizált korona alatt új szöveg („Mater Miraculosa-Ora pro nobis”) jelent meg.⁷⁸

Összegzés

Összegezve elmondható, hogy a dömölki búcsújárás 18. századi kezdeteitől a modern ofszetnyomtatás uralkodóvá válásáig nyomon követett képi megjelenési formái egy nagyobb tájegységre kiterjedő ízlésvilág hatékony alakítói voltak. Közös jellemzőjük, hogy a szentképek, imalapok, hírlevelek, ponyvanyomtatványok, mirákulumoskönyvek, gyónócédulák, kegyhelyismertetők és tudományos munkák egymáshoz hasonló motívumokkal, az adott időszak képi stílusának megfelelően reprezentálták a kegyhelyet. Kiemelkedő jelentőségű – Koptik Odó tevékenysége nyomán – a német, majd magyar nyelvű ponyvafüzetek korai megjelenése a soproni Rennauer és Siess nyomdájában.⁷⁹ A búcsús képek ikonográfiájában, motivikus összefüggéseiben és stílusában nincs lényegbe vágó eltérés a bajor-osztrák területekhez képest, bár Magyarországon hiányzanak a kiemelkedő kvalitású mesterek. Ugyanakkor a dömölki ábrázolások változatossága nem mérhető például az úgynevezett nagy búcsújáróhelyek képanyagához, így mindenekelőtt Máriapócs, Máriaradna vagy Sasvárhoz.⁸⁰

A dömölki kegyszobor kivétel nélkül felöltöztetett állapotban látható. Ha a kultusztárgyon kívül más nincs az ábrázoláson, a korai bemutatások után az eredeti kápolna-, illetve templombeli elhelyezésnek megfelelően rendszerint baldachin alá helyezik, ez látszik a legkedveltebb megoldásnak. A búcsújárást ösztönző nyomtatványok Koptik elküldése után is tovább variálódtak, de az 1752 körül készült látképszerű ábrázoláshoz hasonlítható újabb megformálás később nem fordul elő. Ez a rézmetszet arra utal, hogy Dömölkön a 18. század második

74 Nyomódúcát a celldömölki plébánia tárháza őrzi. Közölve Farbaký–Serfőző, 2004. 506. p. Megjelent: A Kis-Mária-Czeli csudálatos kép története, Győr, Sauervein Géza, 1859, címlapon.

75 Például Kis Mária Zelli csudatevő képéhez ájtatos imádság, 107-ik szám, Pest, Bucsánszky Alajos, 1866, fametszet a címlap verzőjén; „Kiss Maria Zell” felirattal közöletlen rézmetszet a Piarista Múzeumban, leltári száma 2019.409.1. P.

76 Például acélmetszetes szentképen domborított papírcsipke keretetéssel. Szilárdy Zoltán: A magán-áhitat szentképei a szerző gyűjteményéből II. 19–20. század. Szeged, Néprajzi Tanszék, 1997. Nr. 521.

77 Több 19–20. századi szentképet közöl pl. forrásjelölés nélkül Soós–Soósné–Veres, 2012. 86. p.; forrásjelöléssel Hetényi József celldömölki gyűjteményéből Nagycell és Kiscell: zárándoklatok Vas és Győr-Moson-Sopron megyében és Burgenlandban. Szerk. Horváth Sándor. Szombathely, Vas Megyei Múzeum Igazgatóság, 2008. 45–49. p.

78 Vö., 71. jegyzet. Kühár Flóris: A celldömölki búcsújáróhely rövid ismertetése. Celldömölk, Dinkgreve Nándor, 1918.

79 Riedl–Klier, 1958.

80 Vö. Szilárdy–Tüskés–Knapp, 1987.

felében egy differenciált, a különböző társadalmi igényeknek egyaránt megfelelő épületegyüttes állt a zarándokok rendelkezésére, amit a hazai viszonyok között nagy valószínűséggel egyedi megoldásnak kell

tartani. (10. kép) Különleges az is, hogy a kegyhely 19. század eleji újjászervezését egyetlen, alapvetően új képtípus kíséri, melyen a kegyszobor előtt Szent Benedek és Szent István király hódol. (11. kép)

1. kép. Ismeretlen Művész: A dömölki kegyszobor, rézmetszet, 1744–1746 (közöletlen);
Fotó: Knapp Éva, 2024; magántulajdon

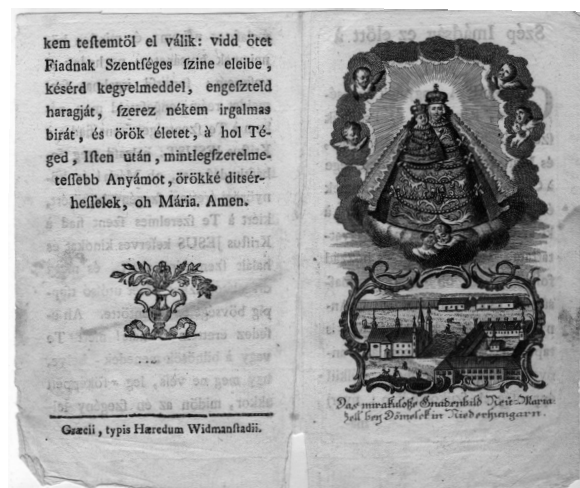
2. kép. Ismeretlen Művész: A dömölki kegyszobor egy stilizált gyógynövény virágán, rézmetszet, 1746–1750 (közöletlen);
Fotó: Knapp Éva, 2024; magántulajdon

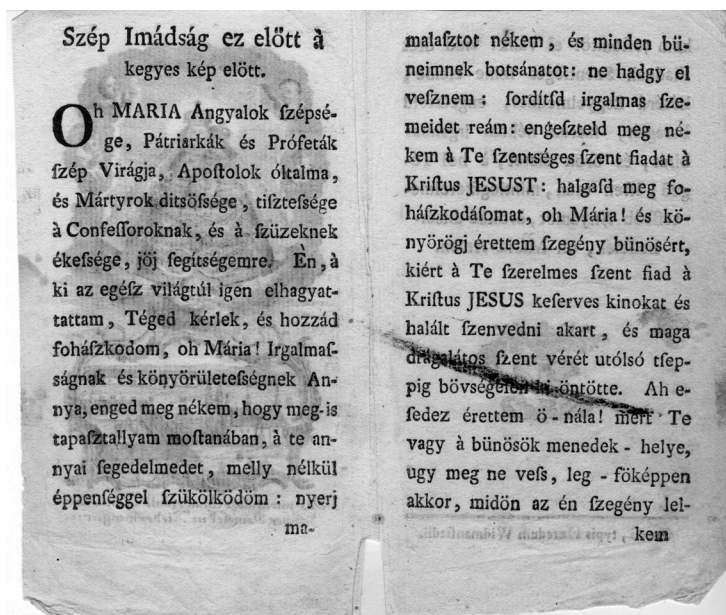
3. kép. Ismeretlen Művész: A dömölki kegyzobor baldachin alatt a dömölki apátság fantáziacímerevel, rézmetszet, 1750 körül (közöletlen); Fotó: Tüskés Anna, 2024; Borda Lajos gyűjteménye

4. kép. Ismeretlen Művész: A dömölki kegyzobor baldachin alatt a dömölki apátság fantáziacímere nélkül, rézmetszet, 1750 körül (közöletlen); Fotó: Knapp Éva, 2024; magántulajdon

5. kép. Ismeretlen Művész: A dömölki kegyzobor és kegyhely, rézmetszet imalapon, Graz, Haered. Widmanstadius, 1755 körül (közöletlen); Fotó: Knapp Éva, 2024; magántulajdon

6. kép. Az 5. kép 2. és 3. oldala magyar nyelvű imádsággal, Graz, Haered. Widmanstadius, 1755 körül (közöletlen); Fotó: Knapp Éva, 2024; magántulajdon

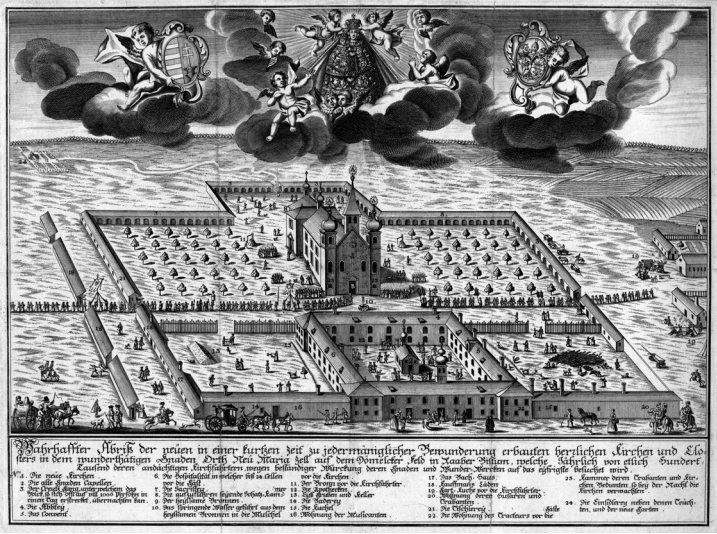
7. kép. Három Új Istenes Kis-Czelli énekek [...], Nyomtatott ebben az Esztendőben [H. n., ny. n., é. n.], fametszet ponyvacímlapon (közöletlen); Fotó: Tüskés Anna, 2024; Borda Lajos gyűjteménye

8. kép. Szép két új Kis-Mária-Czelli énekek [...]. Győr, Streibig Gergely János, 1756, fametszet ponyvacímlapon (közöletlen); Fotó: Tüskés Anna, 2024; Borda Lajos gyűjteménye

9. kép. Sok Tsudákkal Tündöklő Dömölki Bóldogságos Szűz Képehez való ájtatos imádság [...], [H. n., ny. n.], 1768, fametszet ponyvacímlapon (közöletlen); Fotó: Tüskés Anna, 2024; Borda Lajos gyűjteménye

10. kép. Ismeretlen Művész: A dömölki kegyszobor a kegyhely látképével, 1752 körül, rézmetszet;
Fotó: Knapp Éva, 2024; magántulajdon

11. kép. Ismeretlen Művész: A dömölki kegyszobor előtt hódoló Szent Benedek és Szent István király,
1828 körül, színezett fametszet (közöletlen); Fotó: Knapp Éva, 2024; Magántulajdon